

Andrea Blaščíková – Rastislav Nemeč: **K vybraným témam stredovekej a súčasnej** **filozofie**

Trnava, Dobrá kniha 2014. 98 s.

Monografia Andrey Blaščíkovej a Rastislava Nemca prináša dve témy stredovekej filozofie a ich porovnávanie s myšlienkami súčasných autorov. Prvá časť je venovaná politickej teórii Tomáša Akvinského, pričom v nej Blaščíková poukazuje na príbuznosť Tomášovej teórie politickej rezistencie a súčasnej kresťansky orientovanej etiky. Druhú časť venuje Nemeč kognitívnym koncepciám Ockhama a Fodora a ich pohľadom na ľudskú myseľ, konkrétne porovnáva scholastický kognitivismus a komputačný mentalizmus. Autori zvoleným prístupom obohacujú čitateľa o nové znalosti z obdobia stredovekej filozofie a v danej oblasti skúmania mu umožňujú – v rôznej miere – porozumieť súvislosti so súčasnými filozofickými koncepciami.

Andrea Blaščíková spracovala príspevok Tomáša Akvinského k téme rezistencie voči tyranškému vládcovi a nespravodlivej forme vládnutia, ktorý nazvala *Právo na odpor v kontexte politickej teórie Tomáša Akvinského*. Samotný príspevok Tomáša hneď v úvode zasadzuje do širšieho rámca dejín myslenia, keď ho vymedzuje voči Augustínovej pozícii k danej problematike a vzťahuje k Aristotelovej politickej teórii. Možno povedať, že dovtedajšie Augustínovo riešenie vyzdvihujúce pôvod každej autority od Boha bolo obohatené o možnosti politickej akcie občanov v prípade, ak dochádza k zneužívaniu moci vládcom. Tradičná pozícia pasívneho odporu tak bola doplnená o možnosti aktívnej rezistencie.

Prvá podkapitola je úvodom do jadra problematiky a poukazuje na odlišnosť cieľa štátu, ktorým je pozemské spoločné dobro, a cieľa človeka, ktorým je Boh. Človek ako člen spoločnosti sa má usilovať kooperovať na tvorbe spoločného dobra, vedie ho k tomu jeho prirodzená inklinácia; avšak táto kooperácia nesmie byť na prekážku jeho smerovania k nadprirodzenému cieľu, ktorý je absolútnym a definitívnym cieľom všetkých a každého. Preto pozitívne zákonodarstvo nie je ponechané na ľubovôľu vládcov, ale títo musia sledovať dobro a rozvoj ľudského spoločenstva. V opačnom prípade dochádza k tvorbe nespravodlivých zákonov. Ďalšia podkapitola je venovaná práve Tomášovmu rozlíšeniu dvoch typov nespravodlivých zákonov. Prvými sú nespravodlivé (tyranské) zákony odporujúce poslednému (Božiemu) dobru, ktoré stavajú výslovnú prekážku na ceste smerovania k poslednému cieľu a žiadajú od občana otrockú poslušnosť. Tento typ nespravodlivých zákonov človek, vedomý si podmienok smerovania k poslednému cieľu, nesmie poslúchať. Iné nespravodlivé zákony odporujú ľudskému dobru. Nežiadajú síce skutok vo vážnom rozpore s Božím dobrom, ale sú nespravodlivé v usporiadaní ľudských vecí, preto ich Tomáš považuje skôr za násilnosti než za zákony.

Vzhľadom na to, že výslovne neprotirečia dosahovaniu posledného cieľa, človek ich môže, ale nemusí zachovávať. V rozhodnutí o svojom postoji má brať do úvahy aj hrozbu vyplývajúcu z eventuálneho pohoršenia alebo nebezpečenstva, ktoré by mohli nastať, ak by sa nespravodlivý zákon nezachoval. Keďže v prihladnutí na túto okolnosť môžu akcidentálne zaväzovať aj nespravodlivé zákony, autorka ďalej skúma, čo má Tomáš na mysli pod výzvou vyhnúť sa pohoršeniu alebo nebezpečenstvu. Výrok „*propter vitandum scandalum vel periculum*“ možno interpretovať dvoma spôsobmi. Prvý dáva do popredia pojem pohoršenie (*scandalum*), ktorý má v Tomášovej interpretácii spirituálne pozadie previnenia voči láske k blížnemu. Pohoršiť sa môžu ľudia náchylní konať podľa vonkajšieho príkladu druhých. Nemusia totiž pochopiť dôvody konania v rozpore so zákonom a neuvážene takéto konanie nasledovať aj v neoprávnených prípadoch. S ohľadom na možné pohoršenie a ohrozenie spásy spoluobčanov sa teda človek vzdá konania v rozpore s nespravodlivým zákonom. Druhý spôsob interpretácie dáva do popredia pojem nebezpečenstvo (*periculum*), prípadne zmätok (*turbatio*), ktoré môžu v spoločnosti nastať následkom konania v rozpore s nespravodlivým zákonom. Je totiž možné, že búrinci sa občania budú mať v povstania proti tyranovi ešte väčšiu škodu než z jeho vlády, napríklad ak nastanú nekontrolované nepokoje, nehoda medzi ľuďmi, prípadne ešte horšia krutovláda. Obe interpretácie sa podľa autorky prelínajú v koncepte priateľstva a lásky, inými slovami v tom, čo z ľudí robí spoločnosť. Avšak ako nemožno uplatniť princíp spravodlivosti bez lásky a priateľstva, tak ani láska a priateľstvo nemôžu byť v pravde uskutočnené bez spravodlivosti. Autorka poukazuje aj na negatívne dôsledky dlhotrvajúceho a nerozlišujúceho zanechávania občianskej akcie z obavy pred pohoršením a nebezpečenstvom. Skaza spôsobená tyranskými zákonmi sa prejaví na strate vedomia veľkosti a dôstojnosti osoby, na nedôvere medzi občanmi, na zotrúvaní vládcov v konaní bezprávia. V prípade neznesiteľnej tyranie sa politická akcia stane nevyhnutnou. Tomáš sa po počiatočných váhaniach v neskorších dielach prikláňa k názoru, že primeraný odpor by mal byť verejným aktom ľudu, nie jednotlivca.

Autorka v závere práce vyzdvihuje paralely medzi súčasnými, predovšetkým kresťansky orientovanými etickými učeniami o občianskej rezistencii a Tomášovým pohľadom. Všimá si, že kým niektoré aspekty Tomášovej náuky (napr. zvažovanie dopadov konania na bezbranných a na pokoj v spoločnosti) pretrvávajú, iné (napr. problematika okolností pohoršenia) sa dnes dostali do úzadia v prospech smelého konania, ktoré je jasným signálom proti nespravodlivosti. Poukazuje na to, že posun k väčšej obozretnosti a aktívnej zaangažovanosti je pochopiteľný najmä po skúsenosti ľudstva s diktatúrami a novými formami despotizmu v 20. storočí a nesie v sebe náboj, ktorý z politického života robí skutočne vec spoluzodpovednosti všetkých. Treba však spomenúť, že autorka venuje porovnaniu so súčasnými učeniami len málo priestoru. Takmer výhradne sa venuje Tomášovej filozofii a hľadaniu súvislostí sa dotýka v závere a skôr okrajovo. V tomto zmysle môže skla-

mať čitateľa, ktorý by očakával podrobnejšie odkrývanie súvislostí Tomášovho myslenia a súčasných etických teórií, ako mu napovedal názov publikácie.

* * *

Rastislav Nemeč sa vo svojej stati *Lingua mentis ako zrkadlo mysle podľa Ockhama a Fodora* zaoberá otázkou mentálneho jazyka – teórie, ktorá sa pod vplyvom Aristotela objavuje u stredovekých filozofov pomerne často, hlavne na prelome 13. a 14. storočia a neskôr, pričom chce analyzovať teóriu W. Ockhama. Teória mentálneho jazyka sa však podľa Nemca objavuje aj u autorov v dnešných kognitívnych vedách (napríklad u J. Fodora), pričom priamo nenadväzuje na aristotelovské východiská, ale volí si podobnú metodológiu a stretáva sa s podobnými úskaliami, s akými sa museli vyrovnávať stredovekí učitelia.

Zámerom tejto práce je teda poukázať na viaceré podobné styčné body medzi dvoma autormi – W. Ockhamom a Jerry Fodorom. Styčným bodom pre porovnanie je predovšetkým epistemologická rovina, ktorá je u oboch autorov základom východiska pre postulovanie mentálneho jazyka, a rovnako aj porovnanie záverov, ktoré môžu u oboch autorov priniesť rôzne úskalia a otázky.

Ešte predtým sa ale Nemeč snaží priblížiť dve historicky pomerne nedávne tézy, ktoré sa snažia odpovedať na fenomén mentálneho jazyka – jednou z nich je konekcionistická téza pracujúca už niekoľko desaťročí s predpokladom šírenia a spracovania informácií, ktorých výsledkom je pomerne ťažko preskúmateľná štruktúra myslenia a tým jazyka, ktorá so sebou prináša oveľa viac otáznikov ako riešení. Centrálnou myšlienkou tejto tézy je selektívnosť celého procesu poznania a tým aj evidovania informácií (poznatok), ktoré dostávajú na jazykovej rovine svoj znak.

Druhou tézou je tzv. počítačová rovina jazyka tvrdiaca, že východiskom nášho poznania je atomická štruktúra javov a informácií, ktoré v mozgu nachádzajú práve jedno náležité zastúpenie. Táto téza pracuje s predpokladom „tabula nuda“, čiže mentálneho jazyka ako niečoho postupne sa budujúceho a komplexne sa rozvíjajúceho do systému, ktorého základnou jednotkou sú extramentálne indivídua.

Nemeč sa chce vo svojej štúdiu zaoberať práve druhou spomínanou tézou, ktorá má u odbornej verejnosti aj skratku LOT (*Language of thought*). Túto teóriu podľa neho zastupujú obidvaja autori – W. Ockham aj J. Fodor. Oba síce premietajú do svojej pozície vlastný argumentačný postup vychádzajúci z odlišných vplyvov, avšak obe argumentácie sú svojou štruktúrou podobné. Napríklad dôrazom na singularný charakter percepcie, ktorý je u Ockhama veľmi dôrazný a výslovne prizvukuje singularizmu, a u Fodora zasa načrtnutím reprezentačného modelu (RTM).

Singularný rozmer argumentácie u Ockhama vychádza z predstavy mysle konštituovanej vnímaním. Ockham ide v Scotových šľapajach a predstavuje dvojakú teóriu poznania: intuitívneho a abstraktívneho, pričom intuitívne poznanie predstavuje Nemeč na základe troch jeho vlastností: *simplex*, *singularis* a *cognitio pro-*

pria. V prípade abstraktívneho poznania sa okrem singularity Nemeč viac zaoberá adekvátnosťou mentálneho pojmu práve jednému aktu intelektu, pričom vzniká otázka, či jednej propozícii v prípade zmeny slovosledu vždy zodpovedá práve jeden akt intelektu a či sú odlišné.

Rovnako zaujímavou je oblasť gramatických akcidentov – téma typická pre oxfordskú stredovekú filozofiu (A. Wodeham či W. Chatton). Ockham – ako uvádza Nemeč – totiž prijíma do istej miery možnosť existencie kopuly a jej primeranému aktu poznania, kým na druhej strane vylučuje možnosť akcidentov v prípade mentálneho jazyka, čo by nasvedčovalo tomu, že aj v prípade mentálneho jazyka je možná istá hierarchia a že aj v prípade tohto jazyka existuje viacznačnosť.

V tejto chvíli sa zdá veľmi blízko Ockhamova téza k myšlienkam J. Fodora. Ockhamov mentálny jazyk Fodor nazýva mentalese a podľa neho je to prvý, prirodzený referenčný jazyk, ktorý sa neučíme, ale ovládame ho pri narodení. Navyše každej mentálnej reprezentácii zodpovedá konkrétna vec, čo Fodor ešte doplní postulátom „produktívnosti“ mentálnych pojmov, ktorá znamená, že je z nich možné vytvoriť obrovské množstvo kombinácií (viet).

Nemeč podrobuje Fodorove tézy celkom pádnej kritike, ktorá do istej miery spočíva na Putnamových či Kripkeho základoch, škoda ale, že túto historickú tému podrobnejšie nerozvádza. Problematickejšou môže byť takzvaná klamná reprezentácia (*misrepresentation*), ktorú si aj Fodor uvedomoval ako slabinu svojej teórie a ktorú by bolo možné viac predstaviť v opačnom svetle.

Cieľom Nemečovej štúdie je však poukázať na paralely či analógie oboch autorov, čo aj robí na záver svojej práce. Síce konštatuje, že Ockhamovo východisko má menšiu výhodu, nakoľko Ockham neráta len s jedným druhom signifikácie, ale rozlišuje signifikáciu absolútnu a relatívnu, čo Fodor nerobí. Štúdia ale napokon stráca na jasnej kritičnosti voči samotnému Ockhamovi, čo z neho nerobí skutočného realistu, ale dostáva ho len do výhody oproti Fodorovi. Nemeč rovnako uvádza, že Ockham postuluje v mentálnom jazyku viacznačnosť mentálnych pojmov, čo Fodor odmieta a údajne presadzuje jednoznačnosť mentálnych znakov, chýba však odvolávka a bližšie údaje o citovaných Fodorových názoroch.

Otázkou zostáva, či sa takýmto porovnaním dvoch historicky odlišných a tematicky nepodobných osobností nedostávame do roviny zjednodušujúcich či paušalizujúcich tvrdení, ktoré by takéto porovnanie vykompenzovalo. Historické kontexty problémov a diskusií sú predsa len odlišné a niektoré porovnávané vlastnosti a závery môžu na ich pozadí vyznievať paradoxne a strácať na svojej rezolútности. Na druhej strane, témy zo systematickej filozofie a porovnávanie autorov z hľadiska nejakej hlbšej analógie môže mať aj didaktické ciele – a rovnako môže komplementárne hodnotenie oboch autorov obohatiť len jednostranne zameraného čitateľa.

Preto je potrebné na záver už len povedať, že publikácia Rastislava Nemca a Andrey Blaščíkovej stojí za zmienku a za prečítanie všetkým čitateľom, ktorí si chcú

prehlíbit' znalostí zo stredovekej filozofie a zaujíma ich, v akom zmysle môže byť relevantná pre súčasných autorov. Napokon, publikácia by ich mala utvrdiť v tom, že objavovanie týchto prienikov je inšpirujúce pre systematické riešenia filozofických problémov.

Katarína Marinová